

Mitä vastavalmistuneen eläinlääkäri tulisi osata: sivistys akateemisena haasteena

Laura Kolbe

**Euroopan historian professori
Helsingin yliopisto**

Tänäkin syksynä on suomalaisten yliopistojen ja korkeakoulujen avajaispuheissa analysoitu sivistystä, tiedon muuttumista, tietämisen reunaehtoja, kilpailukykyä ja taloudellista innovatiivisuutta. Puheissa korostetaan yliopistojen kykyä selvitä murrosaikoina ja vaikuttaa kriittisinä yhteiskunnan muutosvoimina. Eräissä puheenvuoroissa on jo vaadittu korkeakoulujen määrän vähentämistä. Tässä prosessissa tieto, tiede ja sivistys on arvioitava jatkuvasti uudelleen. Miksi puhe sivistyksestä nousee jälleen esiin?

Suuri kansallinen kehyskertomuksemme on kietoutunut kulttuuristen ja sivistyksellisten arvojen ympärille. Akateemisen opintien tunnukset, ylioppilaslakin lyyra ja laakeri, ovat syvällä suomalaisessa symbolikulttuurissa. Papiston vaikutus tuntuu. Taustalla on kirjojen, lukemisen, kirjastojen, sivistyksen, koulun ja opiskelun nauttima arvonanto ja suosio kaikissa yhteiskuntaryhmissä. Sivistys on ollut vahvaa kulttuurista tietoisuutta ja kulttuurin kautta tapahtuvaa kansallisen omakuvan tietoista rakentamista. Kulttuuri- ja koulutuspolitiikan rooli on ollut keskeinen, kun on tarvittu yhteiskunnallista uudistustyötä.

Valtiokeskeinen kulttuuri- ja sivistyspolitiikka on jättänyt meihin syväiset jäljet. Kertomus suomalaisuudesta kiteytyy 1900-luvun kehitykseen. Maa lähti tuolloin pitkälle matkalle, vapautui köyhyydestä, yhdisti vuoden 1918 avaaman kuilun, sivistyi opintien avulla ja kaupungistui sosiaalisen mobilisaation välityksellä. Eri sukupolvet ovat joutuneet sopeutumaan alati uusiin olosuhteisiin. Suomalaisia yhdisti pitkään samantyyppinen arvotausta ja elämäntapa: vahva työmoraali ja ahkeruus, elintason niukkuus ja luonteva luontosuhde. Koulu ja sivistys antoivat raamit ja elämälle tavoitteet.

Sivistys ja hyvä elämä

Suomalaiset ovat edelleen liikkeellä, matkalla maaseudulta kaupunkiin, niukkuudesta vaurauteen, koulutuksen avulla sosiaalisesti parempaan asemaan ja ammattiin, elintason. Tavoitteena on tasa-arvoinen yhteiskunta, korkea koulutus- ja sivistystaso sekä oikeudenmukainen yhteisvastuu.

Vaikka sivistys on sanana kokenut suuren renessanssin, puhutaan tänään samasta asiasta toisin termein. Sosiaalinen pääoma on käypä ilmaisu, kun pohditaan yhteisöllistä ja yksilöllistä pärjäämistä. Ilmaisuu palaa perusjuurille, eurooppalaisen poliittisen – ja siis samalla sivistyksellisen – ajattelun ytimeen.

Sivistyskäsitteeseen liittyy hyvään elämään, yksilön ja yhteisön väliseen suhteeseen, tapoihin olla yhdessä. Antiikin Kreikan kaupunkivaltioista alkunsa sai yhteisöllisyyttä korostava perinne. Yhteisöajattelun kantaisä Aristoteles korosti, että ihmisen luonteenomaiset ominaisuudet liittyvät järkevyyteen ja elämiseen vuorovaikutuksessa. Yksilöstä tulee hyvä lajinsa edustaja, kun hän toteuttaa sosiaalista tehtävänsä yhteisössä. Individualistinen linja puolestaan korostaa elämää ainutlaatuisena kokonaisuutena. Hyvä elämä muodostuu yksilöllisten halujen ja mieltymysten toteutumisen tuloksena. Siihen kuuluu myös ihmisten kesken tapahtuva jatkuva eettinen, moraalinen ja tietopohjainen uudelleenarviointi.

Sivistyksen paluu

Tieto ja sivistys ovat historiallisia käsitteitä. Puhuessamme niistä kannamme mukanaamme koko länsimaisen kulttuurisen kehityksen perinnettä yllämainitusta Aristoteleen hyvän elämän filosofiasta alkaen ja paikallispohjaiseen Snellmaniin päättyen. Eikä pelkkä kulttuurinen menneisyydenhallinta riitä. Keskustelu tiedosta ja sivistyksestä edellyttää meiltä näkemystä myös tulevaisuuden suunnasta. Joudumme vastaamaan kysymykseen: minkälaisia suomalaisia me haluamme kasvattaa tulevaisuutta varten? Mitä tiedollisia ja taidollisia valmiuksia haluamme heidän oppivan? Minkälaisella perustalla ihmisyyden ja kansalaisuus lepäävät 50 vuoden kuluttua?

Suomessa sivistysaatteen vimmallalla on viimeisen 100 vuoden aikana polkaistu käyntiin kansanliikkeitä, perustettu puolueita ja yhdistyksiä, organisoitu kouluja, kansansivistystä ja oppilaitoksia. Sivistys on samaan aikaan ollut sekä prosessin aikaansaaja että tavoiteltava ideaali. Se on henkinen tila, tietojen, kykyjen ja kulttuurisen osaamisen yhdistelmä. Sivistys ei ole pintaa vaan syvällisesti elämäntapaan ja olemiseen vaikuttava asia. ”Sivistys on sitä, mitä jää jäljelle kun kaikki muu on riisuttu pois”, päätti yliopistomme rehtori Ilkka Niiniluoto luontevasti muutama vuosi sitten ensimmäisen avajaispuheensa.

Sivistyksen paluu onkin nähtävä 1900-luvun lopun tekniikkauskon vastareaktiona. Uusi uljas globaali Suomi piti rakentaa teknologisen osaamisen varaan. Insinööriveroinen todellisuus ei sittenkään ollut onnena. Kun it-huumasta, tekniikan ja tiedon korostamisesta ja tietokoneista ei löytynyt paratiisin avaimia, on palattu peruskysymysten äärelle pohtimaan ihmisenä olemista, moraalialueita, tapoja ja sivistystä.

Sivistys on ollut eurooppalaisen ihmisyyden tunnusvoimien ajan. Sivistykseen kuuluu myös välittäminen ja vastuu itsestä, lähiyhteisöstä ja muista. Sivistynyt on se, joka ottaa osaa yleiseen keskusteluun ja kommunikaatioon. On selvää, että sivistykseen kuuluu myös vahva humanistinen painotus. Se korostaa ihmiseen liittyvää ajattelua, tutkimusta ja toimintaa.

Me kaikki osaamme tämän kansallisen mantran: Suomen kaltaisessa pienessä maassa kansallinen voimavara on ollut sivistyneistössä ja lukeneistossa. Näin on edelleenkin. Sivistyksen kyky selvitä tulevaisuudessa liittyy lapsiimme ja nuoriimme, siihen minkälaiset peruslähtökohdat heillä ovat. Haluan kiinnittää huomiota sivistyksen pedagogiseen ulottuvuuteen, sillä kasvatusta koskee aina tulevaisuus. Kun aikamme on kovin suoritus- ja yksilökeskeinen, ei tilaa ole jäänyt ihmisen moraalisien, henkisten ja retoristen ominaisuuksien painottamiselle - puhumattakaan, että niitä erityisesti opetettaisiin tai harjoitettaisiin koulussa, yliopistoissa ja korkeakouluissa.

Ihmisyiden peruskysymykset säilyvät

Kansainvälistyvässä maailmassa tarvitaan tietoa, taitoa ja tapoja olla ihmisiksi. Vastuulliseksi aikuiseksi ei opita pönttämällä vaan tekemällä, mieluiten yhdessä muiden kanssa. Opiskeluvuosien aikana aktivoitutaan yhteiskunnallisesti, harjoitellaan yhteisöllisyyttä ja opitaan hoitamaan omia asioita. Elämä itsessään vie aikaa. Ihmisyyden harjoittelun tulee mahtua tulevaisuudessakin opiskeluaikaan. Teollisen ajan koulutus suunnittelu ei ota tätä huomioon riittävästi, eikä osaa vastata aikamme globaalitalouden haasteisiin. Siksi kysymykset tiedon sisällöstä, kasvatuksen tavoitteista ja opiskelun sivistyksellisistä päämääristä ovat ajankohtaisia.

Peruskysymykset yksilöllisyyden, kansalaisuuden ja yhteisöllisyyden asemasta kiinnostavat monia nuoria ihmisiä. Suoritus- ja yksilökeskeinen aikamme sekä yleiskeskustelun psykologisoiva ja

tunteita, arvoja mittaava ote ei juuri anna tilaa tai arvoa eksistentiaalisille pohdinnoille, ihmisen moraalisten ominaisuuksien esiinnousulle, puhumattakaan, että niitä erityisesti opetettaisiin tai harjoitettaisiin koulussa, yliopistoissa ja korkeakouluissa. Kansainvälistyvässä maailmassa tiedollisten taitojen rinnalla tarvitaan tulevaisuudessakin sitä, että osaamme ennen kaikkea olla ihmisiä, inhimillisiä olentoja ja että osaamme elää ihmisiksi. Tieto muuttuu, mutta ihmisenä olemisen reunaehdot säilyvät. Tämän jatkuvuuden ymmärtäminen antaa siivet tulevaisuudellekin. Tässä on sivistyksen suurin haaste!